

The Construction of New Meaning of the Forest Area in Absolute Monarchy: A Case Study of Phayap Circle of Siam

Pinyapan Potjanalawan

Doctoral degree candidate of History, Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Thailand

Corresponding Author: warmraw@yahoo.com

Received: June 28, 2018

Revised: August 28, 2018

Accepted: October 1, 2018

Abstract

The current research aimed to explain the change of physical space and meaning of forest area in Phayap circle. The methodology employed in this research is a historical approach. This research found that the great change of forest area was the result of the production of colonial space by the Siamese government which was controlled by the state apparatus due to the forest concession given to the British private companies. Moreover, the forest area had changed from the mysterious area that was difficult to govern and not safe for living to the beautiful scenery and scenic bungalows of the Siamese elites and the westerners. Furthermore, some groups of monks played important role to shape the meaning of forest area, both local monks and monks who were sent by Siamese authority that made the forest area change dynamically.

Keywords: colonial project, production of colonial space, forest area, Phayap Circle, forestry, Buddhism

**การสร้างควมหมายใหม่ในเขตป่าเขาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์:
กรณีศึกษามณฑลพายัพของสยาม**

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์

นักศึกษานิเทศศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ได้รับบทความ: 28 มิถุนายน 2561 ปรับปรุงแก้ไข: 28 สิงหาคม 2561 ตอรับตีพิมพ์: 1 ตุลาคม 2561

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะอธิบายความเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ทางกายภาพและการให้ความหมายของเขตป่าเขาในมณฑลพายัพ โดยใช้ระเบียบวิธีศึกษาด้วยแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ผลการวิจัยพบว่า ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากการผลิตพื้นที่แบบอาณานิคมโดยรัฐบาลสยาม ด้วยการเข้าไปควบคุมทางตรงผ่านการการสร้างกลไกของรัฐผ่านการควบคุมกรรมสิทธิ์ในการสัมปทานป่าไม้กับบริษัททำไม้เอกชนที่ผู้ครองสัมปทานใหญ่คือ ชาวอังกฤษ นอกจากนั้นพื้นที่ป่าเขาก็ได้มีความหมายใหม่เพิ่มเติมขึ้นมาจากการที่เป็นเพียงพื้นที่ลี้ลับ รัฐเข้าไปไม่ถึง ไม่ปลอดภัยต่อการอยู่อาศัย กลายเป็นฉากทิวทัศน์อันสวยงามและเป็นที่พักอาศัยของชนชั้นนำสยามและชาวตะวันตก ในยามที่อากาศร้อนอบอ้าว ไม่เพียงเท่านั้น พระภิกษุบางกลุ่มก็มีบทบาทในการให้ความหมายในเขตป่าเขาทั้งในนามพระพื้นเมืองและพระที่ได้รับการมอบหมายอำนาจจากสยาม ทำให้พื้นที่ในเขตป่าเขามีพลวัตอย่างยิ่ง

คำสำคัญ: โครงการอาณานิคม การผลิตพื้นที่แบบอาณานิคม เขตป่าเขา มณฑลพายัพ การทำป่าไม้
พุทธศาสนา

บทนำ

เขตป่าเขา ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามได้เปลี่ยนแปลงความหมายไปจากเดิมก่อนที่สยามจะเข้ามาจัดการนั้นเคยเป็นแหล่งของป่าที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ การหาผลประโยชน์มาจากการเก็บส่วยของป่าใน เวลาต่อมา เมื่อชาวตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคและไม้สักกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญ การเปิดให้สัมปทานป่าไม้ก็เกิดขึ้นกระนั้นอำนาจในการจัดการเชิงพื้นที่ยังอยู่ในมือของเจ้าท้องถิ่นในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน ภายใต้โมทัศน์เชิงพื้นที่แบบเดิมที่ไม่ตระหนักถึงปัญหาการจัดการพื้นที่ การกำหนดเขตด้วยเครื่องมือสมัยใหม่ รวมไปถึงระบบการจัดการเชิงเอกสารทำให้ในเวลาต่อมาเกิดปัญหาการให้สัมปทานที่ซ้ำซ้อนและเกิดเหตุฟ้องร้องจนทำให้รัฐบาลสยามเข้ามาแทรกแซง กล่าวได้ว่าป่าได้กลายเป็นแหล่งรายได้สำคัญจากการสัมปทานป่าไม้ทำให้พื้นที่ป่าไม้ รวมถึงกิจกรรมต่อเนื่องอื่นๆ การเกิดขึ้นของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามนั้นเกิดขึ้นในบริบทของจักรวรรดินิยมโลก (Kesboonchoo, 2004) ดังที่ไชยันต์ รัชชกูลเสนอไว้ว่า สยามมีลักษณะเป็นเจ้าอาณานิคม (Rajchagool, 1994) การจัดการพื้นที่ป่าเขาที่บทความนี้ให้ความสนใจ จึงเป็นสิ่งที่ผู้เขียนถือว่าเป็นส่วนหนึ่งใน "โครงการอาณานิคม" (colonial project) กระบวนการนี้เรียกว่าเป็น "การผลิตพื้นที่แบบอาณานิคม" (production of colonial space) แบบหนึ่ง เมื่อรัฐบาลสยามเข้ามาถ่ายโอนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากเจ้านายท้องถิ่นมาสู่กรมป่าไม้ในทศวรรษ 2430 ทำให้พื้นที่ดังกล่าวที่เคยเป็นชายขอบถูกปกครองและควบคุมอย่างหลวมๆ เปลี่ยนไปสู่การถูกควบคุม ตรวจสอบ สอดส่องจากรัฐอย่างเคร่งครัดมากขึ้น ด้านหนึ่งก็เพื่อการจัดเก็บผลประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย อีกด้านหนึ่งก็เพื่อระมัดระวังรักษาความปลอดภัยและความมั่นคง สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยพื้นฐานการจัดการพื้นที่ทางกายภาพที่มีประสิทธิภาพด้วย ความเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าเขาได้มีบทบาทเพียงในเชิงเศรษฐกิจ แต่กลายเป็นพื้นที่อันน่าอภิมรย์ ป่าเขาที่ดูน่ากลัวเริ่มกลายเป็นดินแดนที่มีทิวทัศน์งดงามในสายตาการจ้องมองของชนชั้นนำสยาม และชาวตะวันตกจนกระทั่งมีการสร้างบ้านพักตากอากาศไว้ ยังมีอีกกระแสความเคลื่อนไหวหนึ่ง นั่นคือ กระบวนการฟื้นฟูพุทธสถานของพระศรีวิชัยในทศวรรษ 2460 ที่รื้อฟื้นความหมายวัดในเขตป่าเขาอย่างกว้างขวางใหญ่โต ตั้งแต่ในเมืองไปสู่เขตป่าเขาและดงดอย ขณะที่สยามเองก็ไม่ได้นิ่งนอนใจพยายามส่งพระที่มีบทบาทและเครือข่ายลูกศิษย์ในอีสานอย่างพระมั่น ภูริทัตโตเข้ามาในมณฑลพายัพ เพื่อที่จะวางรากฐานการปกครองสงฆ์ในนามธรรมยุติกนิกาย

วัตถุประสงค์

เพื่อจะอธิบายความเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ทางกายภาพและการให้ความหมายของเขตป่าเขาในมณฑลพายัพ

การทบทวนวรรณกรรม

เมื่อกล่าวถึงพื้นที่ป่าเขาและดงดอย หลีกเลียงมิได้ที่จะพูดถึงงาน *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia* (2009) ของ James C. Scott เขาให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่เรียกว่า Zomia อันเป็นพื้นที่สูงตามกลุ่มเทือกเขาตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาณาบริเวณกว้างขวางถึง 2.5 ล้านตารางกิโลเมตร อันเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมาก และยังมีกลุ่มภาษาพูดที่แตกต่างกัน

ถึง 5 กลุ่ม พื้นที่ดังกล่าวเป็นบริบทของการเกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ในแถบนี้ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีความสูงและลาดชันทำให้การตั้งถิ่นฐานของผู้คนมีการกระจายตัว เมื่อเทียบกับการตั้งถิ่นฐานแถบลุ่มแม่น้ำ การนับถือศาสนาที่มีใช้ศาสนามวลชนอย่างพุทธหรือคริสต์ แต่เป็นนับถือผี ทำให้บริเวณนี้มีลักษณะที่เป็นพื้นที่ไร้รัฐ (stateless) อันเนื่องมาว่าเป็นบริเวณที่พื้นที่รัฐยากที่จะเข้าไปทำการตรวจตรา สอดส่อง ตั้งกองทัพ ขนส่งสินค้า จัดการชลประทานมาก ดังนั้นงานนี้จึงวิพากษ์ไปที่การเขียนประวัติศาสตร์กระแสหลักในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จำกัดอยู่ที่ศูนย์กลางอาณาจักร หรือดินแดนอาณานิคมที่ชาวตะวันตกเข้าไปพิชิต งานนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความเป็นสังคมอนาธิปไตยของพื้นที่ดังกล่าว แม้ว่าจะถูกวิพากษ์ว่า การศึกษาดังกล่าวใช้หลักฐานไม่เพียงพอ ไม่ได้ใช้งานศึกษาในระดับท้องถิ่น หรือการมองโดยยังไม่หลุดกรอบจากการมองว่า รัฐเป็นศูนย์กลางหรือการชี้ว่าการทำเกษตรบนที่สูงอาจมิได้ต้องการหลบหนีรัฐเท่ากับระบบและการปัจจัยการผลิตอันเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจมากกว่า (จักรกริช สังขมณี, 2554 : 181) กระนั้นแนวคิดพื้นที่สูงในฐานะหน่วยวิเคราะห์ได้ชี้ให้เห็นกรอบคิดที่เอื้อประโยชน์ต่อบทความนี้ในการพิจารณาพื้นที่ป่าเขาที่แตกต่างไปจากเดิมโดยเฉพาะเมื่อรัฐสยามมีนโยบายเข้าไปจัดการป่า

มักเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าผืนป่าเป็นทรัพยากรสำคัญที่สร้างรายได้ให้กับชนชั้นนำท้องถิ่น ทั้งยังเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดข้อพิพาทในเรื่องการให้สัมปทานที่ทับซ้อนกัน รัฐบาลสยามจึงเข้าไปแทรกแซงในการจัดการพื้นที่ดังกล่าวโดยการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นที่เชียงใหม่ดังที่เห็นได้จากงาน *การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475* (ขมัยโถม สุนทรสวัสดิ์, 2521) อย่างไรก็ตามงานนี้มุ่งเน้นที่จะชี้ให้เห็นถึงอุตสาหกรรมป่าไม้ที่เกิดขึ้น งานศึกษาเกี่ยวกับป่าไม้ล่าสุดของอานววิทย์ ธิติบดินทร์ *Control and Prosperity: The Teak Business in Siam 1880s–1932* (Thitibordin, 2016) แสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของกิจการป่าไม้ทั้งในระดับภาพใหญ่ที่นำมาซึ่งอำนาจการควบคุมดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนและระดับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของบริษัทภายในเขตเมืองทั้งยังเสนอว่ากิจการป่าไม้เป็นการลงทุนที่ต้องพึ่งพาแหล่งทุนขนาดใหญ่ที่ทำให้ นายทุนจีน หรือเจ้าท้องถิ่นไม่สามารถจะแข่งขันได้ในระยะยาว เม็ดเงินที่ไหลเวียนในเศรษฐกิจจำนวนมหาศาลที่ส่งผลต่อการใช้เงินรูปีหรือเงินแถบอย่างแพร่หลาย ดังที่ทราบกันว่าอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรและผลประโยชน์ที่โยงใยทั้งเจ้านายท้องถิ่น รัฐบาลสยาม นักธุรกิจอังกฤษรวมไปถึงรัฐบาลอังกฤษที่ใช้สถานกงสุลเป็นกลไกในการควบคุมและดูแลผลประโยชน์ทั้งยังรวมไปถึงคนใต้บังคับอังกฤษ การจัดการพื้นที่อันละเอียดอ่อนดังกล่าวจึงต้องจัดการด้วยความระมัดระวัง อย่างไรก็ตามการศึกษาทำนองนี้นั้นไปที่กิจการป่าไม้ในฐานะความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจกว้างๆ มากกว่าจะชี้ไปที่การเปลี่ยนสถานภาพของพื้นที่ป่าดังที่บทความนี้ตั้งใจไว้

ส่วนงาน *Forest Monks and the Nation-State: An Anthropological and Historical Study in Northeastern Thailand* (Taylor, 1993) ได้ชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากในการสร้างความเป็นรัฐ-ชาติขึ้นโดยยกตัวอย่างพระป่าที่มีบทบาทในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะเมื่อพระป่าสายพระมัน้ ภูริทัตโตได้กลายเป็นศูนย์กลางของการสร้างฐานที่มั่นสำคัญของสยามในเขตชายขอบผ่านพุทธศาสนานิกายธรรมยุติที่มีความแน่นแฟ้นกับชนชั้นนำของสยาม อาจกล่าวได้ว่าการเกิดขึ้นของพระป่าจึงมิได้เป็นไปตามจาริตพระในเขตอรัญญิกแต่เดิมเท่าใดนัก แต่เป็นการปรับแต่งทางการเมืองด้วยเครื่องมือทางศาสนาของรัฐ ดังนั้น

ในบทความนี้จึงตั้งคำถามต่อจาก Taylor ว่ากรณีดังกล่าวเกิดขึ้นในมณฑลพายัพในลักษณะเช่นไร สัมพันธ์กับการให้ความหมายของป่าที่นอกเหนือไปจากธุรกิจป่าไม้มากนักน้อยเพียงใด ในระยะเวลาดังกล่าวยังมีพระท้องถิ่นอีกรูปที่ได้รับความนิยมจากคนท้องถิ่นอย่างล้นหลามนั่นก็คือ พระศรีวิชัย แต่มีลักษณะในตรงกันข้ามกับพระมัน เนื่องจากเป็นพระสงฆ์ที่ได้รับการคาตโทษจากรัฐบาลสยามอันเนื่องมาจากการละเมิดกฎและความขัดแย้งกับพระสงฆ์ในท้องถิ่นที่กลายเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ มีงานศึกษาไม่น้อยที่ให้ความสำคัญกับพระศรีวิชัย เช่น *ครูบาศรีวิชัย "ตนบุญ" แห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481)* (โสภา ชานะมูล, 2534) *The Saint with Indra's Sword: KhrubaaSrivichai and Buddhist Millenarianism in Northern Thailand* (Bowie, 2014)

กระนั้นก็ยังเป็นมุมมองที่ไม่ได้ให้ความสัมพันธ์กับเขตป่าเขาโดยตรงยกเว้นงาน Khuba Movements and the Karen in Northern Thailand: Negotiating Sacred Space and Identity (Buadaeng, 2002) ของขวัญชีวัน บัวแดงที่พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระกับกะเหรี่ยงในสายสัมพันธ์กับพระที่เป็นชั้นลูกศิษย์ของพระศรีวิชัยซึ่งก็อยู่ในยุคหลังมาแล้ว ในบทความนี้มุ่งที่จะอภิปรายบทบาทของพระศรีวิชัยในเขตป่าเขา

ระเบียบวิธีการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยใช้แนวพินิจทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยใช้หลักฐานขั้นต้นที่เป็นหนังสือได้ตอบ ภาพถ่าย จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ พระนคร ราชกิจจานุเบกษา รวมไปถึง เอกสารชั้นรองอย่างงานวิจัย วิทยานิพนธ์และเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตของพื้นที่อันมีลักษณะเฉพาะของยุคสมัย นั่นคือ มิติของความเป็นอาณานิคมของมณฑลพายัพที่ถูกควบคุมผ่านความรู้/อำนาจ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ มิติดังกล่าวได้เสริมสร้างศักยภาพให้กับชนชั้นนำสยามในการควบคุมปริมาณของราชอาณาจักรได้อย่างมีประสิทธิภาพในขั้นนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการให้ผลิตสร้างและให้ความหมายใหม่แก่พื้นที่ป่าเขาและดงดอย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่ามี 2 ประเด็นที่แสดงถึงการให้ความหมายและความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเขตป่าเขาดังนี้

1. การให้ความหมายใหม่ของเขตป่าเขา

1.1 ป่าเขาในฐานะเขตอุตสาหกรรมป่าไม้และที่พักตากอากาศ

แต่เดิมนั้น เขตป่าเขาในมุมมองของคนในเขตเมืองแล้ว เต็มไปด้วยความอันตราย ทั้งจากไข้ป่า ภัยธรรมชาติ น้ำป่า ความลึกลับและภัยอันตรายจากสัตว์ร้าย ผีป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ป่าเขาที่เป็นดงดอยยังเป็นທີ່ประดิษฐานของศาสนสถานที่ถูกอธิบายด้วยตำนานและความเชื่อด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติของท้องถิ่นผสมผสานกับการเผยแพร่พุทธศาสนาอย่างตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่แสดงถึงการเสด็จมาถึงของพระพุทธเจ้าในตำนาน เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพ ดอยหลวงเชียงดาว - ถ้ำเชียงดาว เชียงใหม่วัดพระธาตุดอยตุง เชียงราย วัดพระพุทธรูปตากผ้า ลำพูน, วัดม่อนพญาแช่ ลำปาง, วัดพระธาตุดอยน้อย น่าน เป็นต้น (สงวน โชติ

สุจริตน์, 2552 : 66-67, 567-566, 655-657) สำหรับรัฐแล้วพื้นที่ในป่ายังเป็นเขตที่รัฐเอื้ออำนาจเข้าไปไม่ถึง เป็นที่ชุมนุมของชองโจร ผู้หลบหนีจากรัฐ แต่กระนั้นรัฐความพยายามหาผลประโยชน์จากป่าก็คือ การคุมผ่านส่วยของป่าอันเป็นที่มาของสินค้า ด้วยอำนาจที่ไม่สามารถลงไปได้อย่างแท้จริง พื้นที่ป่ายังเป็นแหล่งลี้ภัยของไพร่ยามถูกเกณฑ์หรือสงคราม

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ความหมายของพื้นที่ป่าในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนและใกล้เคียงก็ค่อยๆ เปลี่ยนความหมายไป ป่าไม่กลายเป็นเขตสัมปทานที่มีมูลค่าและผลประโยชน์มหาศาล เมื่อเทียบกับเขตชนบทแล้วที่ว่า การอำเภอไม่สามารถควบคุมเขตป่าเขาได้ เนื่องจากข้อจำกัดของการเดินทางและเทคโนโลยีต่าง ๆ การตั้งกรมป่าไม้ขึ้นที่เชียงใหม่ในปลายทศวรรษ 2430 นอกจากจะเป็นการดึงอำนาจทางเศรษฐกิจออกจากเจ้านายท้องถิ่นแล้ว สยามยังได้อำนาจในการควบคุมพื้นที่ป่ามาอยู่ในมือด้วย แต่สยามควบคุมผ่านบริษัททำไม้หรือผู้ได้รับสัมปทานป่าไม้อีกทอด ปางไม้ ปางช้างของบริษัทต่าง ๆ กลายเป็นสถานีทางธุรกิจที่เรียกกันว่า "ตำบลป่า" การทำไม้ในเชิงอุตสาหกรรมที่ตอบโจทย์ทางธุรกิจจำเป็นต้องมีความแม่นยำในการคำนวณขนาดไม้และระบบการขนส่งที่แทบทั้งหมดจะพึ่งพิงการขนส่งทางลำน้ำ โดยจะอาศัยช้างเป็นพาหนะชักลากเพื่อนำไปสู่ลำน้ำต่างๆ ตำบลป่าจึงเชื่อมโยงกับเขตลุ่มน้ำและสถานีรับไม้อันเป็นจุดหมายของการขนส่ง เส้นทางเหล่านี้จึงถูกเปลี่ยนความหมายจากพื้นที่ป่าแบบเดิมไป อำนาจการควบคุมของสยามจึงมีสิทธิ์ขาดในการอนุญาตสัมปทาน ดังที่พบว่าสยามควบคุมไม่ให้บริษัทของฝรั่งเศสได้สัมปทาน และไม่ให้มีการล่องซุงขนส่งไปยังลุ่มน้ำโขงอันเป็นเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส บริษัทที่ได้รับสัมปทานจึงมีอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเป็นหลัก ส่วนบริษัทขึ้นรองหรือผู้รับเช่าทำรายย่อยที่ได้รับสัมปทานก็มีคนหรือบริษัทในบังคับเดนมาร์ก ฮอลันดา อาจมีชาวจีนในบังคับสยามรวมถึงเจ้านายท้องถิ่นสอดแทรกอยู่บ้าง (ขมิยโณม สุนทรสวัสดิ์, 2521: 316-323)

ตัวอย่างของสัมปทานป่าไม้ที่อาจช่วยให้เห็นภาพก็คือ ในปี 2444 บริษัทบอมเบย์เบอร์มาได้รับสิทธิ์ทำป่าไม้จำนวน 14 ตำบลจากเจ้าของเดิมที่เป็นผู้ทำไม้รายย่อยไม่ว่าจะเป็นเจ้านายท้องถิ่น หรือคนในบังคับอังกฤษ ทั้งในลุ่มน้ำสาละวิน ลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำวังในเขตการปกครองของเชียงใหม่ ลำพูนและลำปางตามลำดับ สัญญาดังกล่าวมีระยะเวลากว่า 6 ปี ยังไม่นับบัญชีอื่นๆ อาจนับว่าเป็นเจ้าของสัมปทานป่าไม้รายใหญ่ที่สุดในขณะนั้น (ขมิยโณม สุนทรสวัสดิ์, อ้างแล้ว : 305) ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อปี 2452 กรมป่าไม้เริ่มใช้โครงการป่าไม้ระยะยาวโดยการให้สัมปทานรอบละ 15 ปีเป็นครั้งแรก ทำให้บริษัทป่าไม้ตะวันตกเข้าไปดำเนินการกิจการป่าไม้ได้อย่างกว้างขวางขึ้น สัมปทานครั้งนี้บริษัทตะวันตกได้สัมปทานมากถึง ร้อยละ 76.6 (พูนพร พูลทาจกร, 2530: 139) ขณะที่บริษัทบอร์เนียวมีบัญชีดำเนินการตั้งแต่ปี 2438-2471 ครอบคลุมทั้งในเขตลุ่มน้ำปิง, สาละวิน, วัง ที่อยู่ในเขตเชียงใหม่ ลำปางเชื่อมไปถึงเมืองตาก (ขมิยโณม สุนทรสวัสดิ์, อ้างแล้ว: 309-311) ดังนั้นในเขตป่าไม้สัมปทานจึงมีอาคารของบริษัททำไม้เหล่านี้ตั้งอยู่ จากข้อสังเกตของผู้มาตรวจราชการในปี 2465 พบที่พักของพวกป่าไม้ห้างบอมเบย์เบอร์มาบริเวณบริเวณบ้านแอ่น บ้านสบไฟ บ้านท่าเตื่อและบ้านของบริษัทบอร์เนียวเป็นเรือน 2 ชั้น มีมุขกลางหลังคามุงกระเบื้องบริเวณบ้านท่าพิมานแถบเขาเจ้าหลวงทุ่งจ๊ะ (พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ), ม.ป.ป.: 66, 75) บริษัททำไม้ยังมีส่วนช่วยเหลือกิจการสยามในหลายกรณีเช่น บริษัทอีสต์เอเชียติก (เดนมาร์ก) ต้องจัดช้างเป็นพาหนะช่วยราชการในกองทัพ ตาก (ขมิยโณม สุนทรสวัสดิ์, อ้างแล้ว: 312-313) การเข้าไปทำไม้ยัง

มีประโยชน์ในฐานะที่ลดเหตุไฟป่า อันเนื่องจากไม้ที่ยืนต้นตายแห้งจะกลายเป็นเชื้อไฟป่าได้ บริษัททำไม้จึงใช้โอกาสซื้อไม้ที่แห้งตายเหล่านี้ทำการตัดและชักลากต่อไปตาก (ขมิยโณม สุนทรสวัสดิ์, อ้างแล้ว: 315)

กระนั้นในเขตป่าไม้ก็ยังมีอันตรายแฝงอยู่ จากภัยอาชญากรรม เมื่อการทำไม้คือธุรกิจที่ทำรายได้สูงและมีเงินสะพัดอย่างมาก คดีที่กลุ่มกองโจรจะดักปล้นชิงเงินทองจึงมีอยู่เนือง ๆ เหตุร้ายหนึ่งที่ได้รับการบันทึกไว้ก็คือ อีแวน แพทริก มิลเลอร์ ชาวตะวันตก ถูกโจรปล้นและฆ่าตายก่อนวันคริสต์มาส ในภารกิจการขนส่งเงินค่าจ้างเพื่อนำไปจ่ายให้กับแรงงานทั้งหลายที่ป่าแม่หาด เมืองลี เขาถูกลอบโจมตีและเสียชีวิตในเดือนธันวาคม 2453 (กิตติชัย วัฒนานิก, 2558: 93-95) อาชญากรรมอีกประเภทก็คือ การลักขโมยช้างบริเวณปางช้าง (กิตติชัย วัฒนานิก, 2561 : 145-146) จนทำให้สยามต้องออก พระราชบัญญัติตามช้าง ร.ศ.127 (พระราชบัญญัติตามช้าง รัตนโกสินทร์ศก 127, ร.ศ.127, 17 มกราคม : 1226-1231) ประกาศใช้ในเขตมณฑลพายัพบริเวณเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอนให้ในปี 2454 (ประกาศใช้พระราชบัญญัติตามช้าง รัตนโกสินทร์ศก 130, ร.ศ. 131, 23 มิถุนายน: 107-108) ซึ่งนั่นหมายถึงเป็นจุดเสี่ยงที่ช้างหายและอาจถูกลักลอบนำออกไปยังชายแดนได้ เมื่อกล่าวถึงชายแดนแล้ว การตัดไม้สัมพันธ์กับระบบขนส่งที่ใช้ลำน้ำเป็นช่องทางขนส่งสำคัญ เมื่อกล่าวถึงการขนส่งท่อนซุง ผืนป่าบางแห่งที่มีข้อจำกัดเนื่องจากว่าลำน้ำไม่ได้เชื่อมกับลำน้ำเจ้าพระยา หรือสาละวินอันเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษ ลำน้ำที่เชื่อมกับแม่น้ำโขงนั้นเป็นเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส ทำให้เกิดการวางระบบขนส่งแบบใหม่ นั่นก็คือใช้ระบบรางในการขนส่งไปยังลำน้ำเจ้าพระยาแทน ในที่นี้หมายถึง การที่บริษัทสยามฟอเรสต์เลือกใช้รถไฟเล็กขนส่งไม้จากป่าแม่จูนซึ่งตามภูมิศาสตร์แล้วจะไหลลงแม่น้ำอิงซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงอีกทีหนึ่ง เริ่มสร้างทางรถไฟตั้งแต่ปี 2456 ตัดผ่านป่าเมืองปงอันเป็นเขตสัมปทานของบริษัทบอมเบย์เบอร์มา (กิตติชัย วัฒนานิก, 2558: 190-196) ลักษณะเช่นนี้จึงแสดงให้เห็นเขตป่าเองก็มีประเด็นการเมืองระหว่างประเทศข้องเกี่ยวอยู่ด้วย

ยุคของเจ้าอินทวิชยานนท์ ผู้ครองนครเชียงใหม่มีความสัมพันธ์กับเขตสัมปทานป่าไม้บริเวณแม่แจ่มมากขึ้นทำให้พระองค์ให้ความสนใจกับดอยหลวง หรืออีกชื่อว่าดอยอ่างกา มีเรื่องเล่าอยู่ 2 เรื่องเกี่ยวกับดอยอินทนนท์ นั่นคือ เมื่อครั้งพระราชชายาदारาร์ศรี พระธิดา ทรงแพ้พระครรภ์อยากเสวยวงช้างป่า พระเจ้าอินทวิชยานนท์จึงส่งนายพรานไปล่าช้างป่า ณ เชิงลาดเขาดอยอ่างกาแล้วส่งเรือล่องไปยังกรุงเทพฯ เพื่อให้ได้เสวยในราวปี 2432 นอกจากนั้นยังพบว่า เนื่องจากตระหนักถึงความสำคัญดอยแห่งนี้ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ยังบัญชาว่าให้น้าพระอัฐิส่วนหนึ่งไปบรรจุบนยอดดอยหากถึงแก่พิราลัยเพื่อให้ประชาชนและชาวเขาเกิดความเกรงกลัวไม่กล้าแตะต้อง ดังนั้นหลังจากพิราลัย พระราชชายาदारาร์ศรีจึงแบ่งพระอัฐิมาบรรจุไว้ที่ดอยอ่างกา และได้ชื่อใหม่ว่าดอยอินทนนท์เพื่อเป็นอนุสรณ์ (กิตติพงษ์ สุชาติ และคณะ, 2521: 8) บางแห่งบันทึกว่าพระราชชายาदारาร์ศรีเป็นสตรีคนแรกๆที่เดินทางไปถึงยอดดอย ในปี 2468 หลังจากกลับจากการเดินทางไปแม่ฮ่องสอน (ย่าดอยหลวงอินทนนท์, 2499, มิถุนายน อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ม.ป.ป.: 175, 190-191) คาดว่าเป็นครั้งที่ได้เริ่มบรรจุอัฐิและขนานนามชื่อดอยว่า ดอยอินทนนท์จะเห็นได้ว่าดอยแห่งนี้ได้รับความสำคัญมากขึ้นหลังจากที่การทำไม้เข้าไปเปิดทางให้เจ้านายท้องถิ่นได้รู้จักมากขึ้นกว่าเดิมจนมีความผูกพันกับดอยแห่งนี้ ต่างไปจากเดิมที่การให้ความหมายกับดอยที่สำคัญในเชียงใหม่อย่างดอยสุเทพและดอยหลวงเชียงดาวความสำคัญของดอยแห่งนี้สืบเนื่องมาจากเขตพื้นที่ป่าไม้ที่อาณาจักรและเจ้าท้องถิ่นเข้าไปสัมพันธ์ด้วยมากขึ้น เขตป่าเขาดอยจึงเปลี่ยนความหมายจากพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์มีลักษณะที่คลุมเครือ กลายเป็นพื้นที่ภูมิทัศน์ธรรมชาติที่สามารถตรวจสอบ

สำรวจทำความเข้าใจเพื่อปกครองจัดการและชื่นชมในความงดงามได้ ทั้งยังมีคุณค่าในลักษณะที่ต่างไปจากเดิมในอีกด้านพบว่า ป่าเขาในสายตาของชาวตะวันตกโดยเฉพาะในดินแดนที่สูงแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนเป็นทิวทัศน์ที่งดงามเหมาะแก่การจ้องมองและในบางบริเวณเหมาะจะเป็นพื้นที่พักตากอากาศซึ่งความนิยมดังกล่าวทำให้เกิดบ้านพักตากอากาศของนายห้างทำไม้ ชนชั้นนำสยาม ชนชั้นนำท้องถิ่น กระทั่งมิชชันนารี

บริเวณดอยสุเทพยังเป็นที่ตั้งของบ้านพักตากอากาศของชนชั้นนำในยุคดังกล่าวด้วย มิชชันนารีกล่าวถึง "บ้านพักหนีร้อน" บนดอยสุเทพ ในทศวรรษ 2450 (ชาลี เอื้อโพธิ์, 2555: 231) บันทึกการตรวจราชการในปี 2465 ก็ยังบรรยายถึงสภาพบริเวณดอยสุเทพว่า "อากาศบนดอยสุเทพนี้ เขาว่าฤดูหนาวมาก ฤดูร้อนไม่สู้ร้อน เพราะประการนี้ผู้ที่มิกล้าถึงวังฯ ดังเช่นพระราชชายาและชาวต่างประเทศจึงมาสร้างบ้านพักบนนี้ สำหรับหลบร้อนจากในเมืองขึ้นมาพักในฤดูร้อน" (พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ), อ้างแล้ว: 47) คำหนักของพระราชชายาดารารัตน์มีอยู่ก่อนถึงองค์พระธาตุดอยสุเทพ ลักษณะเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวตั้งอยู่ที่ไหล่เขา ข้างคำหนักมีเรือนกล้วยไม้ สลับไหล่เขาสร้างลานปลูกกุหลาบสีต่างๆ โดยต่อท่อน้ำมาจากน้ำตก ขณะที่ทางไปไม่ไกลมีตำหนักของหม่อมเจ้าบรรดเดชสมัยที่ยังดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลพายัพที่มักจะมาประทับช่วงฤดูร้อนที่น่าสนใจคือเมื่อต้องการจะติดต่อราชการก็จะส่งการทางโทรศัพท์ หากเป็นจริงตามบันทึกหมายถึงว่าการเดินสายโทรศัพท์ขึ้นมาด้วย ทิศตะวันออกของพระธาตุดอยสุเทพยังเป็นที่ตั้งของที่พักของเจ้าแก้วนารี เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ หากเป็นเรือนไม้ขนาดย่อม และพบว่ามีเรือนชาวอเมริกันอยู่ด้วย (พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ), อ้างแล้ว: 47) ขณะที่บ้านบนดอย เป็นบ้านพักของมิสเตอร์คิวริเปอล อยู่เลยวัดพระธาตุดอยสุเทพขึ้นไปอีก ปัจจุบันคือที่ตั้งของพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ ตำแหน่งสนามเทนนิส คือ ที่ตั้งของลานจอดเฮลิคอปเตอร์ (กิตติชัย วัฒนานิก, 2558: 145-146)

ดอยสุเทพอยู่ไม่ไกลจากเขตตัวเมืองทำให้สะดวกต่อการเดินทางเพื่อพักผ่อนในช่วงอากาศที่กินจะทน นอกจากนั้นเรายังพบว่า ดอยขุนตาลที่สามารถเข้าถึงได้โดยรถไฟตั้งแต่ทศวรรษ 2460 ก็เป็นจุดหมายปลายทางของคนบางกลุ่ม ได้มีการสร้างพลับพลาที่พักของกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินเมื่อปี 2460 (สำนักอุทยานแห่งชาติ, ม.ป.ป.) บันทึกของกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เมื่อเดินทางไปตรวจการสร้างสะพานและเส้นทางรถไฟ เมื่อเดือนมกราคม 2462 ให้ข้อมูลว่าการพักบนดอยขุนตาลเป็นที่นิยมของชาวต่างประเทศ ตอนแรกมีแต่พวกเยอรมัน พักหลังมีอังกฤษและอเมริกันไปพักปีนเขา ตากอากาศ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2460, 4 สิงหาคม- 2468, 17 สิงหาคม) นั้นอาจรวมไปถึงมิชชันนารีอเมริกัน ดังที่เห็นได้จากแผนที่คริสต์จักรที่ 1 เชียงใหม่ ครอบคลุมสิทธิ์บางส่วนของบริเวณอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล (สำนักอุทยานแห่งชาติ, อ้างแล้ว) ขณะที่มิชชันนารีอเมริกันที่ลำปางได้บันทึกว่า ในช่วงฤดูร้อนพวกเขาจะไปพักยังที่พักบนภูเขาทิศตะวันออกที่จะใช้เดินทางไปเมืองแพร่ซึ่งน่าจะเป็นบริเวณดอยพระบาท (ลิลเลียน จอห์นสัน เคอร์ติส, 2546 : 162)

นอกจากสถานที่ปลายทางแล้ว ระหว่างทางทิวทัศน์ต่างๆ ในเขตป่าเขาก็ก็น่าอภิรมย์ เห็นได้จาก *ลิลิตพ่าย* โดยรัชกาลที่ 6 ขณะที่เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชในปี 2448 เสด็จผ่านแพร่ ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ในลักษณะคล้ายกับนิราศ งานชิ้นนี้ถูกตีความว่าเป็นงานเขียนแบบอาณานิคมที่ชี้ว่าเป็นกระบวนการสร้างอาณานิคมภายในเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสยาม ผ่านการบรรยายสภาพผู้คนและพื้นที่ในถิ่นทุรกันดารที่เป็นภาพตัดกันระหว่างความเจริญในเมืองหลวงและมณฑลพายัพอย่างชัดเจน (ธีรพัฒน์ พูลทอง,

2558: 115-138) แต่ในบทความนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะทางพื้นที่ป่าเขาในฐานะที่เป็นฉากหลังและทิวทัศน์อันแปลกตาและน่าตื่นตาตื่นใจ ไม่ว่าจะเป็นการนั่งช้างข้ามแม่น้ำดงบันทิกของชาวตะวันตก "จากแพรชบวนคชเฝ้าได้ข้ามน้ำยมฯ" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2511: 36) สภาพอากาศที่หนาวเย็น "กลางคืนหิมะหยดย้อย ราวฝน ตกแสบ" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างแล้ว: 53) การเดินทางยังเต็มไปด้วยการบรรยายแบบจารีตที่ร่าเริงรื่นถึงคนรัก โดยอาศัยชื่อภูมิศาสตร์ประจำถิ่นมาผสมผสาน "แม่เมาะคิดเมาะเจ้าแจ่มศรี" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างแล้ว: 38) "แม่สวยสรวยจักสู้ แม่สาว พี่ญา" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างแล้ว: 62) รวมถึงการเน้นย้ำถึงเขตรอยต่อของเมืองต่างๆ เช่น บริเวณเขตแพร่-ลำปาง เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต ผู้ครองนครลำปางได้มา "กัมเกศ เกลาประณต" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างแล้ว: 36) หรือจุดสำคัญทางประวัติศาสตร์ "ตอนบ่ายข้ามมาผ่าน แลเห็น ที่ตำรวจร้อยเอกลั่น เช่นม้วย" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างแล้ว: 38) สอดคล้องกับการเสด็จมณฑลพายัพหลังเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเพียง 3 ปี ความหมายของป่าในฐานะทิวทัศน์จึงมีลักษณะที่ซับซ้อนในพระราชดำริของพระองค์นอกจากงานวรรณกรรมแล้ว ยังมีบันทึกที่ชื่นชมบรรยากาศและทิวทัศน์ไว้ด้วยเช่น กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน กล่าวถึงถนนทางไปงาว (ผ่านศาลาจำค่า) เมื่อทศวรรษ 2460 ว่า "ถนนซึ่งข้าพระพุทธเจ้าควบคุมอยู่ทั้งหมดในพระราชอาณาจักรสยามในเวลานี้ไม่มีถนนสายใดงามเท่าสายนี้ แม้แต่ถนนช่องเขาจากพัทลุงไปกันตังก็ยังไม่งามเท่านี้" (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2460, 4 – 17 สิงหาคม 2468) ประเด็นนี้อาจทำให้เรากระหวัดถึงหน่ออ่อนสำนึกของความเป็นชาติที่เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นนำจากประสบการณ์การเปรียบเทียบพื้นที่ในอาณาเขตของตนปลายทศวรรษ 2460 บนเส้นทางลำปาง-เชียงใหม่ก็มีบันทึกว่าทางจากลำปางไปถึงแม่เมาะท่าสี่ "38 กิโลเมตร (950 เส้น)" การทางทำเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นไปเป็นทางกำลังทำ "บางแห่งแห่งเป็นนาผาสูงชันงามน่าดูและงามตลอดไปจนถึงหลักกิโลเมตรที่ 52 จากลำปาง"เล่าว่าถนนขึ้นเขาว่า "งามน่าดู" แต่ทัศนยะของบันทึกนี้ต่างจากบันทึกก่อน กล่าวคือถ้า "เทียบด้วยทางจากพัทลุงไปตรัง" ถนนขึ้นเขาเหมือนจะสู้พัทลุงไปตรังไม่ได้ เพราะระหว่างทางมีน้ำไหลเคียงคู่ไปตลอด และต้นไม้ก็เขียวชะอุ่มกว่า (พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ), อ้างแล้ว : 21-22) ไม่น่าว่าจะเป็นเพราะพื้นที่ป่าที่ลดลงจากการสัมปทาน หรือการสำรวจที่ละเอียดถี่ถ้วนมากขึ้นทำให้การกล่าวถึงทิวทัศน์ของพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ในครั้งหลังไม่ประทับใจเท่ากับกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

ลักษณะของป่าเขาในมณฑลพายัพที่รวมไปถึงภูมิศาสตร์ที่สูงชันล้อมรอบไปด้วยภูเขาอันสลับซับซ้อนจึงมีความเปลี่ยนแปลงจากเดิมทั้งในแง่ของพื้นที่สัมปทานการทำไม้เชิงพาณิชย์ นอกจากนั้น ความหมายที่เปลี่ยนไปของป่าเขาที่กลายเป็นพื้นที่แห่งการพักผ่อนหย่อนใจเพื่อหลีกเลี่ยงอากาศร้อนอบอ้าว นำไปสู่การการก่อสร้างบ้านพักตากอากาศของชาวตะวันตกและชนชั้นนำ

1.2 เขตป่าเขากับการจาริกป่าของพระท้องถิ่น และอำนาจจากพระกรุงเทพฯ

คู่ขนานไปกับความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชนบทและป่าเขาจากปฏิบัติการของรัฐและชาวตะวันตกจะพบว่า ความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูและปฏิสังขรณ์พุทธสถานก็เป็นพลังระดับท้องถิ่นที่ไม่ควรจะละเลยไป ครูปาอาโนชัยธรรมจินตามณี พระสงฆ์ลำปางได้บันทึกว่า ได้มีส่วนในการบูรณะปฏิสังขรณ์พุทธสถานและปูชนียวัตถุอย่างเช่นพระพุทธรูปในเขตตัวเมืองลำปาง เขตชานเมือง ชนบท และเขตป่าเขา นั้นหมายถึงเขตต่างอำเภออย่างแจ้ห่ม เมืองลอง รวมไปถึงเขตอิทธิพลใกล้เคียงอย่างพะเยา ผลงานนับได้จำนวนมาก ระหว่างทศวรรษ 2400-

2440 (วีระศักดิ์ ของเดิม, 2558: 13-16, 145-152) อย่างไรก็ดี ครูปาทานนี้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐบาลสยาม จนถึงกับได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะจังหวัดรูปแรก ผู้เขียนเห็นว่า การฟื้นฟูศาสนสถานมิได้เป็นกิจกรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นตามปกติ แต่มันเกิดขึ้นในบริบทที่มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองมากระดุนให้เกิดความกระตือรือร้นในการลงมือบูรณะศาสนสถานและศาสนวัตถุ ตลอดจนการบันทึกผลงานไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร วัดปงสนุกอันเป็นที่พำนักของครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนีที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวังตอนเหนือ แม้จะอยู่ในเขตกำแพงเมือง แต่นับว่าอยู่ไม่ไกลจากชุมชนคริสเตียนอเมริกัน ได้แก่ คริสตจักรที่ 1 ลำปาง และโรงเรียนละคอนเกิร์ลสกูล รวมไปถึงโรงพยาบาลแวนแชนนัวร์ ซึ่งเหล่ามิชชันนารีอเมริกันได้มาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ทศวรรษ 2420 (อนิรุทธิ์ อินทิมา, 2543: 31, 39) มุมานะทำการเผยแพร่ศาสนาเชิงรุกที่ไม่ใช่อยู่นเฉยๆ ในตัวเมือง แต่ยังได้ขยายอิทธิพลออกไปยังเขตชนบทอีกด้วยในฝั่งเดียวกันยังเป็นที่ตั้งของบริษัททำไม้และที่พักอาศัยของชาวตะวันตก รวมไปถึงคนในบังคับอังกฤษ แต่น่าสนใจที่บันทึกครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี ไม่กล่าวถึงชาวตะวันตกเลยทั้งที่มีพื้นที่อยู่ใกล้กัน จะกล่าวถึงเพียง "มาน" หรือพม่าที่ทำการตัดไม้ที่ส่งผลกระทบให้เกิดความแห้งแล้ง (พระครูพุทธวิจิตรธรรมโสภิต, 2551: 14)

การบูรณะปฏิสังขรณ์ที่กล่าวมาเบื้องต้นยังถือว่ามีข้อจำกัดอยู่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ของลำปางเป็นหลัก เทียบมิได้เลยกับความกว้างขวางของพระศรีวิชัย หรือที่เรียกกันว่า ครูบาศรีวิชัยที่มีผลงานตั้งแต่ทศวรรษ 2460 ไปจนถึงอายุขัยเมื่อต้นทศวรรษ 2480 เงื่อนไขของพระศรีวิชัยนั้นต่างไปจากครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนีหลายประการ ตั้งแต่ความสัมพันธ์พื้นฐานที่มีความขัดแย้งกับรัฐ, การเติบโตจากพื้นที่ชายขอบอย่างวัดในอำเภอลี้ลำพูน, การได้รับความนิยมและศรัทธาอย่างล้นหลามจากหัวเมืองและคนในเขตชนบท, เทคโนโลยีการก่อสร้างที่ทำให้การบูรณะเป็นไปได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น และในยุคของพระศรีวิชัยนั้น การคมนาคมขนส่งนั้นมีประสิทธิภาพสูงกว่าก่อนมาก ไม่ว่าจะเป็นการเดินรถไฟ หรือทางหลวงที่ขยายตัวขึ้นมากดังที่กล่าวไปแล้วในช่วงต้น หรืออาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมในระดับหนึ่งในมณฑลพายัพ ทำให้พระศรีวิชัยมีความเป็นไปได้ในการเดินทางไกลได้ในระยะเวลาอันสั้นการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพอันเป็นภารกิจใหญ่ปั่นปลายชีวิตของพระศรีวิชัย น่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยที่สื่อถึงการเดินทางของมวลชนที่สามารถเข้าถึงวัดพระธาตุดอยสุเทพอันเป็นศาสนสถานสำคัญยิ่ง อาจนับเป็นจุดยอดสุด หลังจากทีพระศรีวิชัยเดินทางไปมีส่วนในการบูรณะศาสนสถานเกือบทั่วมณฑลพายัพ

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนโท) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส เป็นพระเถระสำคัญที่มีบทบาทในการเผยแพร่พุทธศาสนาแบบสยาม พบว่าในช่วงปี 2465 ได้เดินทางไปถึงเมืองยอง และเชียงตุง ด้วยสายตาของพระสงฆ์แบบสยามและสำนักธรรมยุติกนิกายที่เน้นการรักษาพระวินัยเป็นอย่างยิ่งจึงมองพระสงฆ์ในเชียงตุงด้วยสายตาค่อนข้างเหยียดหยามนั่นคือ "พระสงฆ์สามเณรในประเทศนี้ปฏิบัติยังบกพร่องในทางวินัยมาก ไม่ใช่พระเจ๊กพระญวน เปนพระสำเร็จด้วยอุตติจิตตุดุทธกรรม แลรักษาปาฏิโมกขสังวรศีลด้วยกัน ควรจะแก้ไขให้เหมือนเขาอย่างประเทศพม่า ลังกา สยาม เขมร เขาเหล่านั้นทั้งนั้นที่อยู่จาตมาก พระเณรไปทางใด สพายดาบ พกมีด กินอาหารไม่มีเวลา ไหว้พระสวดมนต์ก็ไม่มีหลัก ใครได้อย่างใดก็ไหวไป สวดไปอย่างนั้น เหล่านี้เปนตัว อย่างบ้านเมืองเนื่องกันกับนานาประเทศแล้วควรจะทรงดำริห์จัดให้ทันเขา จะได้เต็มเกณฑ์สาสนูปถัมภ์ จะเปนพระราชาบุคคลอย่างสูงสุด" (เอนก นาวิกมูล, ม.ป.ป.) ต่อจากนั้น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ได้มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานพุทธศาสนาแบบ

สยามนิกาชธรรมยุติ ด้วยการเข้าไปปรับปรุงวัดเจติยหลวง อันเป็นวัดสำคัญอย่างยิ่งในอดีต คงเห็นว่า พระมณัฏฐ์ ฐิตะโธปการสงฆ์ในเขตอีสานน่าจะมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับการบุกเบิกสร้างฐานอำนาจสงฆ์ของสยามฝ่ายธรรมยุติในเชียงใหม่ จึงได้ทาบทามให้มาเป็นเจ้าอาวาสที่นั่น (พระวิริยงค์ สิริธโร, 2521: 86) ขณะเดียวกัน ในช่วงนั้นพระศรีวิชัยกำลังโด่งดังขึ้นมาและได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงในหมู่มหาชน

พระมณัฏฐ์ ฐิตะโธปการมาเป็นเจ้าอาวาสที่วัดเจติยหลวง เชียงใหม่ เมื่อปี 2472 ด้วยคำเชื้อเชิญของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ด้วยเหตุผลว่า "เพราะพระทางภาคนี้ก่อนนั้น การฉันอาหารในเวลาวิกาลเขาไม่ถือว่าเป็นการผิดวินัย รู้สึกว่าวินัยจะหละหลวมมากในแถบนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะให้พระเถระผู้มั่นคงรอบคอบมานับถือ มาอยู่เพื่อให้เป็นประโยชน์จริงๆ" การมาอยู่เชียงใหม่มิได้มาในฐานะพระสงฆ์สามัญแต่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น "พระครูฐานานุกรมสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้าที่ "พระครูธรรมธร" และตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ (พระวิริยงค์ สิริธโร, อ้างแล้ว : 87) แสดงให้เห็นถึงการมอบอำนาจรัฐให้เต็มที่ ยิ่งการเน้นความเป็นพระอุปัชฌาย์ก็หมายถึง อำนาจที่จะทำการอุปสมบทพระสงฆ์เพื่อขยายเครือข่ายพระธรรมยุติแบบสยามออกไป กรณีนี้เมื่อเทียบเคียงกับพระศรีวิชัยที่ถูกตั้งข้ออธิกรณ์เรื่องการให้การอุปสมบทโดยมิได้เป็นพระอุปัชฌาย์แล้วจะเห็นถึงความแตกต่างอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม พระมณัฏฐ์ขอลาจากการเป็นเจ้าอาวาสหลังจากปฏิบัติหน้าที่ได้หนึ่งปี ด้วยอ้างว่า เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม จากนั้นจึงออกจาริกธุดงค์ไปยังเขตป่าเขาและชนบทคือ เขตอำเภอพร้าว ถ้าเชียงดาว อำเภอเชียงดาว ดอยจอมแดง อำเภอแมริม บ้านโป่ง อำเภอสันป่าตอง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และเขาเมือ อำเภอแม่สาย บ้านห้วยทราย อำเภอเวียงป่าเป้า พระธาตุจอมแจ้ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายไปจนถึงปี 2482 (พระวิริยงค์ สิริธโร, อ้างแล้ว: 86-131) แม้จะเล่าถึงการปลื้มใจ แต่ระหว่างการปฏิบัติก็มีชาวบ้านในเขตป่าเขาแดงดอยนั้นคือ "ชาวเขา" เข้ามาดูแลช่วยเหลือ เช่นหาฟืนมา-ก่อไฟผิงป้องกันหนาว ทำรั้วป้องกันสัตว์ร้าย (พระวิริยงค์ สิริธโร, อ้างแล้ว: 93) ชาวบ้านอุปถัมภ์ด้วยการใส่บาตร (พระวิริยงค์ สิริธโร, อ้างแล้ว: 97) ระหว่างที่จาริกเมื่อพบเห็นชาวบ้านที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา หากนับถือ "ภูติผีปีศาจ" การเลี้ยงผี ซึ่งถือว่าเป็นมิจฉาธิภูมิ บางแห่งที่เห็นว่า "ตรงไหนมีต้นไม้ครึ้ม ๆ เขาก็ไปบูชากัน เห็นก้อนหินใหญ่ ๆ ก็ไปบูชากัน ถึงปีเช่นวันเพ็ญเดือนสิบสอง เขาก็จะมีการเลี้ยงผีแล้วก็เช่นสรวงบูชาทำกันอย่างเอิกเกริก เหมือนกับไม่ใช่ชาวพุทธ แต่เขาก็เป็นพุทธ... เรื่องนี้ก็แก้กันยาก เพราะคนยังมีจิตใจต่ำยังไม่เข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ชาวซึ่งจริงๆ แต่หากว่าเขาได้พัฒนาจิตใจขึ้นมาก สภาพจิตใจของเขาก็อาจจะดีขึ้นจนถึงกับเลิกเชื่อถือภูติผีปีศาจก็เป็นได้" (พระวิริยงค์ สิริธโร, อ้างแล้ว: 101) จากโลกทัศน์ของพระมณัฏฐ์ พุทธศาสนานิยามของเขาทำให้ชาวบ้านเหล่านั้นถูกทำให้เป็นอื่นในสายตาของพระสงฆ์ที่มาจากส่วนกลาง ในอีกด้านหนึ่งพระมณัฏฐ์ยังทำการเล่าเรื่องจากการรับรู้และปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านในสายตาของรัฐที่มีลักษณะเป็นข้อมูลด้านสังคมและการปกครองในหมู่บ้านทางไกล ราวกับเป็นนักมานุษยวิทยา เช่น กรณีชาวเขาบางแห่งจะมีประเพณีทำบุญพิเศษถวายเข็มเย็บผ้าการะบุลักษณะอาคารบ้านเรือนที่ใช้ใบตองตึง มีการปกครองแบบหัวหน้าที่ไม่ได้มาจากการแต่งตั้งของรัฐบาล ที่มีรูปแบบการปกครองที่ต่างออกไป เช่น การจับขโมยและพิสูจน์ความจริงด้วยวิธีของพวกเขาเองอย่างการบวงสรวงเทวดา ผีป่า แล้วนำผู้ต้องหามาพิสูจน์ด้วยการนำมือกดลงในบ้ำหลอมตะกั่ว แต่ไม่ให้จมลงไป กระทั่งเหลือระยะไว้ หากผิดจริง ตะกั่วนั้นจะพุ่งมาสู่นิ้วมือผู้ต้องหา แต่หากไม่ผิดก็จะไม่เกิดอะไรขึ้น (พระวิริยงค์ สิริธโร, อ้างแล้ว: 94) หรือการเล่าถึงบ้านโป่ง เขตสันป่าตอง

เชียงใหม่ที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กทำอาชีพพืชไร่ล้มลุก ปลูกเผือก-มัน-งา เพื่อนำไปขายในอำเภอในรอบหมู่บ้านมีป่าไผ่ยาง ไม้สัก (พระวิริยงค์ สิรินธโร, อ้างแล้ว: 100)

ช่วงเกือบทศวรรษ พระมันไม่ได้อยู่เฉพาะในเขตป่าเขา แต่เข้ามาในเขตตัวเมืองเป็นครั้งคราว นั่นคือ วัดเจดีย์หลวงศูนย์กลางพระธรรมยุติกนิกายในมณฑลพายัพ ปี 2475 พระมันได้กลับมาที่วัดเจดีย์หลวง สอนกัมมัฏฐาน กล่าวกันว่ามีคนมาเล่าเรียนกันมาก (พระวิริยงค์ สิรินธโร, อ้างแล้ว : 104) น่าสังเกตคือ ปีดังกล่าวคือช่วงที่มีการปฏิวัติสยาม คาดว่าคณะสงฆ์ธรรมยุติเองน่าจะจับกระแสความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ การดำรงอยู่ของพระมัน ในมณฑลเป็นช่วงเวลาที่ซ้อนทับชีวิตที่โลกโฉมและมีสีสันของช่วงสิบปีสุดท้ายในชีวิตของพระศรีวิชัยในเขตมณฑลพายัพไปด้วย แต่ภาพลักษณ์ของพระมันนั้นจะมุ่งเน้นการจาริกอย่างโดดเดี่ยวเพื่อแสวงหาการบรรลุธรรมเฉพาะตนมากกว่าที่จะสร้างเครือข่ายการบูรณะก่อสร้างศาสนสถานแบบพระศรีวิชัย อีกทั้ง ปี 2471 เป็นช่วงที่พระศรีวิชัยได้มีบทบาทสำคัญในเขตเมืองเชียงใหม่แล้ว หลังจากบูรณะวัดพระสิงห์ที่อยู่ไม่ไกลจากวัดเจดีย์หลวง จนอีกไม่กี่ปีต่อมาก็ได้รับนิมนต์ให้ไปบูรณะวัดสวนดอกที่นำสังเกตคือ หลังจากพระศรีวิชัยมรณภาพปลายปี 2481 ข้ามปีพระมันก็สิ้นสุดภารกิจในดินแดนนี้และกลับไปอยู่ที่ดินแดนอีสาน (พระวิริยงค์ สิรินธโร, อ้างแล้ว: 131)

จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ทางกายภาพและการให้ความหมายของเขตป่าเขาในมณฑลพายัพเห็นในด้านศาสนานั้นการจาริกป่าของพระท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการเชิงอำนาจเหนือพื้นที่ป่าเขาที่ฝ่ายพระสงฆ์ท้องถิ่นยังสามารถยึดครองและสถาปนาความแข็งแกร่งได้อยู่ แม้จะมีความพยายามดูลอำนาจจากพระที่ถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ ก็ตาม พระศรีวิชัยแสดงให้เห็นตัวแทนของพลังท้องถิ่น ขณะที่พระมันแสดงให้เห็นถึงจาริตพระป่าสายธรรมยุติกนิกายที่ได้รับการให้คุณค่าเป็นอย่างสูงจากชนชั้นน่านายม

2. ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

จากการเปลี่ยนความหมายป่าเขาไปจากเดิมทำให้ป่าเขาคลายความศักดิ์สิทธิ์แบบเดิมลง ในภาพรวมแล้วลักษณะทางกายภาพของเขตป่าเขาเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือ การพยายามเข้าไปจัดการพื้นที่ป่าในฐานะที่เป็นเขตป่าไม้สัมปทานตามวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ กับการใช้เขตป่าเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ โดยอย่างแรก การเข้าไปทำไม้ มีการเคลื่อนย้ายแรงงานและอุปกรณ์ทำไม้เข้าไปมีการจัดสร้างปางไม้เพื่อเก็บของและเป็นที่พักและอาจรวมถึงการสร้างบ้านพักได้ด้วย การชักลากไม้จะใช้เส้นทางหลักก็คือ ลำน้ำที่ทำให้เกิดการล่องไปยังปากแม่น้ำทำให้ต้องมีการถางเส้นทางเพื่อขนส่ง ยังพบว่าบางแห่งมีการวางรางรถไฟเพื่อขนย้ายไม้สักไปลงยังพื้นที่รับน้ำอีกแห่ง เขตป่าไม้เช่นนี้มีเจ้าของคือบริษัทที่ลงทุนกิจการดังกล่าวซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก ดังนั้นนอกจากหมู่บ้านในเขตป่าเขาแต่เดิมแล้ว ปางไม้เหล่านี้ก็ได้เปลี่ยนสภาพภูมิทัศน์ของเขตป่าเขาโดยเฉพาะบริเวณที่เป็นดงไม้สักอันอุดมสมบูรณ์มาก่อน ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมอีกประการของเขตป่าก็คือ การสร้างบ้านพักของชนชั้นสูงและชาวต่างประเทศเมื่อความหมายของป่าเปลี่ยนเป็นสถานที่พักผ่อนตากอากาศและเขตหลบร้อนจากสภาพอากาศร้อนชื้นในเขตมณฑลพายัพ เห็นได้ชัดจากดอยสุเทพที่เป็นภูเขาสูงที่อยู่ใกล้ตัวเมืองอย่างมาก ได้กลายเป็นที่ตั้งของบ้านพักมิชชันนารีอเมริกัน เจ้านายท้องถิ่น รวมไปถึงชนชั้นน่านายมบางคนที่จะมารับราชการ จากเดิมที่เป็นเพียงเส้นทางจาริกแสวงบุญไปยังพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งบ้านพักเหล่านี้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการครอบครองพื้นที่ของปुरुชนที่เริ่มเข้ามาแทนที่ดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์มาแต่เดิม

สรุปผลการวิจัย

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าอำนาจรัฐส่งผ่านมากับพื้นที่ให้สัมปทานป่าไม้และพื้นที่ทางศาสนา อยู่อย่างห่างๆ เนื่องด้วยข้อจำกัดทางด้านบุคลากร เทคโนโลยีการสื่อสารและการเดินทางที่มีประสิทธิภาพมากพอ กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่ของเขตป่าเขาดังกล่าวจึงเป็นตัวแทนได้ดีถึงการจัดการพื้นที่กายภาพของสยามเหนือมณฑลพายัพ เช่นเดียวกับปฏิบัติการจากกลุ่มอื่นๆ ที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงในเขตป่าเขาอย่างเช่นพระสงฆ์และเหล่าศรัทธาอีกด้วย เขตป่าเขาดงคอยในมณฑลพายัพถือว่าเต็มไปด้วยความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงของผู้คนหลากหลายกลุ่มอันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่ชายขอบเหล่านี้ไปด้วย

อภิปรายผล

ความเปลี่ยนแปลงภายในเขตป่าเขาของมณฑลพายัพมิได้เกิดขึ้นด้วยกิจการป่าไม้อันเป็นประเด็นทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงไปถึงตลาดโลกและความมั่นคงทางการเมืองระหว่างประเทศดังที่งานศึกษาที่ผ่านมาอย่างงานของอำนาจวิทย์หรือชмыดมนเท่านั้นซึ่งการมองเช่นนั้นทำให้ภาพของเขตป่าเขาเป็นเพียงกลไกการผลิตของระบบทุนนิยม ทั้งที่ยังมีนัยของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่และความหมายด้านอื่นอีกในช่วงทศวรรษที่ 2440 เป็นต้นมาทั้งในด้านการกลายเป็นที่พักผ่อนชั่วคราว หรือการเข้าไปเสริมสร้างอำนาจและบารมีทางศาสนากลับมาอีกครั้งของพระท้องถิ่นซึ่งการศึกษาที่ผ่านมาด้านพระท้องถิ่นกับเขตป่าเขายังให้ความสำคัญกันน้อยมากในฐานะพื้นที่ เนื่องจากที่ผ่านมามักศึกษาไปที่ความขัดแย้งระหว่างพระผู้มีอิทธิพลอย่างพระศรีวิชัยกับรัฐบาลสยามมากกว่า เขตป่าเขาจึงเป็นสนามพลังทางการเมืองที่ทรงพลังอย่างยิ่งในมณฑลพายัพ แม้ว่าป่าเขาในมณฑลพายัพอาจไม่ได้มีลักษณะเป็น Zomia ในความหมายของสก๊อตที่เป็นพื้นที่ของการต่อต้านรัฐอย่างตรงไปตรงมามากก็ตาม แต่มันเป็นพื้นที่ที่มีพลวัตที่มีปฏิบัติการจากหลายฝ่ายไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลสยามบริษัททำไม้ เจ้านาย กระทั่งพระสงฆ์ท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กิตติชัย วัฒนานิก. (2558). *นายห้างป่าไม้ สิ้นชีวิตอดีตล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: สันติภาพแพ็คพริ้นท์.
- _____. (2561). *นายห้างป่าไม้สี่แผ่นดิน*. เชียงใหม่: สันติภาพแพ็คพริ้นท์.
- กิตติพงษ์ สุขชาติ และคณะ. (2521). *อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์*. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.
- จักรกริช สังขมณี. (2554). ศิลปวิถีของการไม่ถูกปกครอง: ประวัติศาสตร์อนาธิปไตยของคนไร้รัฐในเอเชียอาคเนย์. *เมืองโบราณ*, 37(1), 177-181
- ชмыดมน สุนทรสวัสดิ์. (2521). *การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาลี เอื้อโพบูลย์. (2555). *ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมิชชันนารีอเมริกันกับกลุ่มชนชั้นต่างๆ ในสังคม เชียงใหม่ พ.ศ. 2410-2484*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จีรพัฒน์ พูลทอง. (2558). วาทกรรมอาณานิคมของสยามในลิลิตพายัพ. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 22(2), 115-138.

ประกาศใช้พระราชบัญญัติตามช้าง รัตนโกสินทร์ศก 130. (ร.ศ.131, 23 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, หน้า 107-108.

พระครูพุทธธรรมาโสภา. (2551). *ประวัติวัดปงสนุกเหนือและประวัติบันทึกครุบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี*. (ม.ป.ท.)

พระวิริยงค์ สิริธโร. (2521). *ประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระฉบับสมบูรณ์*. อนุสรณ์ในการฉาปนกิจศพ คุณย่ามั่น บุญยัษฐกุล 15 มกราคม 2521 ณ เมรุวัดธรรมมงคล 101 สุขุมวิท พระโขนง กรุงเทพฯ.

พระราชบัญญัติตามช้าง รัตนโกสินทร์ศก 127. (ร.ศ.127, 17 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 25, หน้า 1226-1231.

พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ). (ม.ป.ป.). *ระยะทางไปมณฑลพายัพ*, พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ-พิพรรฒธนากร.

พูนพร พูลทจักร. (2530). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511). *ลิลิตพายัพ*. อนุสรณ์งานฉาปนกิจศพนางอุไร เพื่อนปฐุม (ณ เชียงใหม่) ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม, 30 มีนาคม 2511.

ลีเลียน จอห์นสัน เคอร์ติส. (2546). *ชาวลาวทางตอนเหนือของประเทศไทย ตอนที่ 2*, (ชรัตน์ สิงห์เดชากุล, แปล). กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

วีระศักดิ์ ของเดิม. (2558). *ศาสตร์: ปีสาคครุบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี*. ลำปาง: สำนักศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

โสภา ชานะมูล. (2534). *ครุบาครีวิชัย "ตนบุญ" แห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ผลงานเชิดชูเกียรตินายไกรศรี นิมนานเหมินท์ นักประวัติศาสตร์ล้านนาไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.(2460, 4 สิงหาคม- 2468, 17 สิงหาคม). *ร.6 คค. 5.3/8 กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายเหนือและสายตะวันออกเฉียงเหนือ* (โคราช-อุบล).

สำนักอุทยานแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ดอยขุนตาล (Doi Khun Tan)*. ค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2561, จาก http://park.dnp.go.th/visitor/nationparkshow.php?PTA_CODE=1009

สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *ตำนานเมืองเหนือ*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). นนทบุรี: ศรีปัญญา.

อนิรุทธิ์ อินทิมมา. (2543). *คริสต์จักรที่ 1 ลำปาง ค.ศ.1880-2000, 120 ปี โมทนาพระคุณเจ้า*. ลำปาง: จิตวัฒนาการพิมพ์ลำปาง.

เอนก นาวิกมูล. (ม.ป.ป.). *พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันท-จันทร์) ผู้บูรณะวัดบรมนิวาส (4)*. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2561, จาก http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/lp-chan_sirichanto/lp-chan-sirichanto-hist-02-05.htm

- Bowie, K. (2014). The Saint with Indra's Sword: Khruubaa Srivichai and Buddhist Millenarianism in Northern Thailand. *Comparative Studies in Society and History*, 56(3), 681 – 713.
- Buadaeng, K. (2002). Khuba Movements and the Karen in Northern Thailand: Negotiating Sacred Space and Identity, Paper presented at the international workshop on *the Cultural Diversity and Conservation in the Making of Mainland Southeast Asia and Southwestern China: Regional Dynamics in the Past and Present*, Luang Prabang, Lao P.D.R., 14-21 February 2002.
- Kesboonchoo, K., (2004). *The Rise and decline of Thai absolutism*, London; New York: Routledge.
- Rajchagool, C. (1994). *The Rise and fall of the Thai absolute monarchy: foundations of the modern Thai state from feudalism to peripheral capitalism*. Bangkok: White Lotus.
- Scott, C. (2009). *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.
- Taylor, J. (1993). *Forest Monks and the Nation-State: An Anthropological and Historical Study in Northeastern Thailand*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Thitibordin, A. (2016). *Control and Prosperity: The Teak Business in Siam 1880s–1932*, Thesis for Doctor of Philosophy in History (Southeast Asian History), Faculty of Humanities, University of Hamburg.

Translated Thai Reference

- Act of finding elephants in 1908. (1908, January 17th). *Royal Gazette*, Volume 25. (In Thai)
- Announcement to activate Act of finding elephants in 1911. (1911, June 23rd). *Royal Gazette*, Volume 29. (In Thai)
- Aurpibul, C. (2012). *American missionaries' power relations to the various classes in Chiang Mai, 1867-1941*. Thesis for Master degree of Arts in History, Chiang Mai University. (In Thai)
- Chanamool, S. (1991). *Kruba Srivichai, a Saint of Lanna (1878-1928)*. Thesis for Master degree of Arts in History, Faculty of Arts, Thammasat University. (In Thai)
- Chotesukarat, S. (2009). *Legend of the North*. (4thed). Nonthaburi: Sripanya. (In Thai)
- Curtis, L. (2003). *The Laos of North Siam Part 2*, Singhadachakul, C. translated. Bangkok: Division of literature and history, The Fine Arts Department. (In Thai)
- Intima.A. (2000). *The First Church of Lampang 1880-2000 A.C., 120th Anniversary Rejoiced in God*. Lampang: Chitwattana printing. (In Thai)
- Khongderm, W. (2015). *Khruba Anochai Dhammachinda Munee' records*. Lampang: Art and culture bureau, Lampang Rajabhat University. (In Thai)

- King Vajiravudh. (1968). *Lilit Phayap*. Memorial in Funeral of Urai Phuanpathom (Na Chiang Mai) at Wat Traimitr Wittayaramon on 30th March 1968. (In Thai)
- National Archives of Thailand. (1917, August 4– 17, 1925). *R6 KK.5.3/8*. KromKhunKampangphet surveyed the northern and north-eastern railway line (Korat-Ubon) (In Thai)
- National Park. (n.d.). *Khun Tan Mountain (DoiKhun Tan)*. Retrieved on February 6, 2018, from http://park.dnp.go.th/visitor/nationparkshow.php?PTA_CODE=1009 (In Thai)
- Nawikamul, A. (n.d.). PhraUbalikhunupamajarn, the Restorer of Wat Baromniwat (4). Retrieved May 30, 2018, from http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/lp-chan_sirichanto/lp-chan-sirichanto-hist-02-05.htm (In Thai)
- PhraWiriyangSirindaro. (1978). *Biology of Phra Ajarn Mun Puritattathera completed volume*. Memorial in Funeral of Mun Boontheekul January 15th 1978 at Wat Dhammonkol 101 Sukhumvit Phrakanong Bangkok. (In Thai)
- Phraya Suntorntepkiijarak. (n.d.). *The Way to Payap Circle*. Bangkok: Sothonpipattanakorn. (In Thai)
- PhrakruBuddhidhamsopit. (2008). *History of Wat Pong SanookNua and Biography of Khruba Anochai Dhammachinda Munee and his records*. [n.p.] (In Thai)
- Poolthong, T. (2015). "Siamese Colonial Discourse in Lilit Payap". *Humanities Journal*, 22(2), 115-138. (In Thai)
- Poonthachak, P. (1987). *Economic Changes in Monthon Pha-Yap After the Construction of the Northern Railway, 1921-1981*, Thesis for Master degree of Arts in History, Faculty of Arts, Silpakorn University. (In Thai)
- Sangkamanee, J. (2011). The Art of Not Being Governed: History of Anarchy of stateless person in Southeast Asia. *Muangboran Journal*, 37(1), 177-181. (In Thai)
- Soontornsawat, C. (1978). *A Historical study of forestry in Northern Thailand from 1896 to 1932*. Thesis for Master degree of Arts in History, Chulalongkorn University. (In Thai)
- Suchart, K. et al. (1978). *Intanon National Park*. Bangkok: Aksornsampan. (In Thai)
- The board of national culture (n.d.). *The work of Kraisri Nimmanhemind, a historian of Lanna*. Bangkok: The board of national culture. (In Thai)
- Wattananikorn, K. (2015). *Foresters in Four reigns*. Chiang Mai: Santiparb Pact Print. (In Thai)
- _____. (2018). *Foresters, the colorful life of Lanna*. (2nd ed). Chiang Mai: Santiparb Pact Print. (In Thai)